

KOLIKO SMO SLOVENCİ ZADOVOLJNI S SVOJIM ŽIVLJENJEM? Meddržavna primerjalna analiza

Povzetek. Študija v primerjalni in longitudinalni perspektivi ugotavlja, kako so s svojim življenjem zadovoljni Slovenci. Ob tem je preučen odnos med dvema pokazateljema materialnega blagostanja (dohodek gospodinjstva, BDP per capita) ter subjektivnim občutkom zadovoljstva ljudi s svojim življenjem. Rezultati so pokazali: da je Slovenija po stopnji zadovoljstva blizu ekonomsko najrazvitejšim državam sveta in da se njeno prebivalstvo počuti bistveno bolj zadovoljno kot prebivalstvo drugih posttranzicijskih držav, ki so se do leta 2007 pridružile EU; da so tudi v Sloveniji, tako kot drugod po svetu, najbolj zadovoljni tisti, ki živijo v gospodinjstvih z višjimi dohodki. Statistično značilna korelacija med dohodkom gospodinjstva in zadovoljstvom je bila namreč ugotovljena v 58 izmed 61 obravnavanih držav. Najšibkejša korelacija med zadovoljstvom in dohodkom gospodinjstva je bila ugotovljena v ekonomsko najrazvitejših državah, najmočnejša pa v ekonomsko manj razvitih ter posttranzicijskih državah. Rezultati so tudi pokazali, da je standardni odklon zadovoljstva najmanjši v ekonomsko najbolj razvitih državah, največji pa v ekonomsko najmanj razvitih. Longitudinalna analiza (1992–2005) je sicer pokazala dvig povprečnega zadovoljstva v Sloveniji, ki pa je bil statistično značilen le v obdobju 1995–1999.

Ključne besede: zadovoljstvo, Slovenija, ekonomska razvitost, človekov razvoj, mednarodne primerjave.

* Dr. Rudi Klanjšek, docent na Filozofski fakulteti, Univerza v Mariboru.

** Andrej Kirbiš, mladi raziskovalec na Filozofski fakulteti, Univerza v Mariboru.

Uvod

Raziskovalci se že nekaj desetletij intenzivno ukvarjajo s preučevanjem subjektivnega blagostanja oz. počutja (ang. »Subjective Well-Being« oz. v nadaljevanju »SWB«). Do okrepitve zanimanja za temo pa je prišlo predvsem v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se je število člankov in raziskav s temo SWB, sreča, zadovoljstvo ipd. občutno povečalo (Myers in Diener, 1995; Diener, 2006). Družboslovce, politike in javnost namreč vse bolj zanimajo stanja, situacije in dejavniki, ki vplivajo na subjektivno percipirano kakovost življenja. Raziskave namreč kažejo, da ima visoka raven zadovoljstva, poleg inherentne vrednosti za posameznika, tudi pozitivne družbene učinke (Diener, 1999).

Preučevanja SWB¹ se običajno začnejo z dvema vprašanjema: Koliko so ljudje srečni/zadovoljni?; Kdo so srečni/zadovoljni ljudje oz. katere okoliščine ter lastnosti delajo ljudi zadovoljne? (Suhail, 2004: 360). Ko gre za iskanje odgovora na prvo vprašanje, se raziskovalci najpogosteje poslužujejo vprašanja, kot je npr.: Kako ste zadovoljni z življenjem v celoti?² (Cummins, 2000: 134), ki respondente sprašuje po »globalnem« oz. celotnem počutju, to je po »sreči ali zadovoljstvu glede življenja na splošno« (Andrews in Robinson, 1991: 61). Neredko se ob tem pojavljajo tudi vprašanja, ki sprašujejo po zadovoljstvu na specifičnih področjih, npr. po zadovoljstvu glede družine, službe, stanovanja, dohodka (Kim-Prieto et al., 2005; Diener in Lucas, 2000a; Mastekaasa, 1983), glede finančne situacije, zagotovljenosti delovnega mesta, zadovoljstva z ljudmi v državni upravi, z demokracijo (Inglehart, 1977). Redkeje se pojavlja pristop, kjer se respondente sprašuje po spominjanju preteklih dogodkov in čustvenih stanj v točnem določenem časovnem okviru, oziroma metoda, kjer se počutje meri kot seštevek številnih čustvenih reakcij skozi daljše obdobje in pri kateri respondenti vsak dan beležijo svoje trenutne občutke oz. čustva v časovnem obdobju od enega tedna pa do enega meseca (Kim-Prieto et al., 2005: 262–263)³.

Najpogosteje se pojavljata oziroma izločita dve komponenti SWB: *kognitivna*, kjer gre za zadovoljstvo z življenjem v celoti, s službo, z zakonskim partnerjem, družinskim življenjem itd., ter *afektivna* oz. emocionalna, kjer

---

¹ Na tem mestu velja omeniti, da avtorji uporabljajo različna poimenovanja za SWB (npr. osebno počutje, zadovoljstvo itd.), neredko se uporablja tudi izraz »sreča« (prim. Biswas-Diener et al., 2005; Cummins, 2000), ki po Welschu (2003: 299) označuje »stopnjo, do katere je posameznik zadovoljen s splošno kvaliteto svojega življenja, ki ga trenutno živi«.

² Ang.: »All things considered, how satisfied are you with your life as a whole these days?«

³ Uporaba več trditev, združenih v indeks naj bi bila priporočljiva predvsem pri analizah, napovedih ter priporočilih, ko gre za nekega določenega posameznika, tovrstna preciznost pa naj ne bi bila več bistvena, ko je »primarni cilj ugotavljanje povprečne stopnje SWB-ja v večjih skupinah, pri primerjavi teh skupin, ali ter pri beleženju sprememb v zadovoljstvu neke skupine v določenem časovnem obdobju« (Andrews in Robinson, 1991: 106).

se poudarja predvsem prijetna in neprijetna čustva in razpoloženja (Pavot et al., 1991: 1; Schimmack, Diener, Oishi, 2002: 364). Myers in Diener (1997: 2) pravita, da sta si obe komponenti med seboj različni, saj se »pri oceni SWB ljudi sprašuje po občutkih sreče/nesreče ter po mišljenju/mnenju o svojem zadovoljstvu«. Obstajala bi naj torej ločnica med čustveno na eni strani ter spoznavno komponento na drugi strani, čeprav Myers in Diener ob tem dodajata, da imata obe komponenti tudi mnogo skupnega. Slednje potrjujejo tudi empirične študije, ki kažejo, da med kognitivno in afektivno komponento obstaja visoka stopnja medsebojne korelacije (prim. Pavot et al., 1991; Sandvik, Diener in Seidlitz, 1993).

Ob raziskovanju SWB se kot ključno izpostavlja tudi vprašanje, ali je zadovoljstvo posameznikov sploh mogoče učinkovito meriti z anketno metodo, ki se sicer v teh primerih najpogosteje uporablja. Rezultati različnih študij (prim. Myers in Diener, 1997; Pavot et al. 1991; Sandvik, Diener in Seidlitz, 1993) kažejo, da je na to vprašanje mogoče pritrdilno odgovoriti. Natančneje, Myers in Diener (1995) ter Pavot s sodelavci (Pavot et al., 1991) pokažejo na veljavnost merjenj kognitivne komponente prek primerjav poročil prijateljev oziroma vrstnikov. »Tiste, ki sebe opisujejo kot zadovoljne, tako vidijo tudi njihovi prijatelji in sorodniki« (Myers in Diener, 1995: 11). Do podobnega sklepa dospejo tudi Sandvik, Diener in Seidlitz (1993: 317), ki ugotovijo, da rezultati pridobljeni prek anketne metode sovpadajo z rezultati pridobljenih prek alternativnih, nesubjektivnih merjenj. Rezultati različnih študij so pokazali tudi na visoko stopnjo notranje konsistentnosti, zanesljivosti in veljavnosti izbranih instrumentov, na visoko stopnjo stabilnosti v daljšem časovnem obdobju (Myers in Diener, 1995; Sandvik, Diener in Seidlitz, 1993; Headey in Wearing, 1989; cit. po Bostic in Ptacek, 2001) ter na odsotnost kulturnih ali lingvističnih ovir pri meddržavnih primerjavah (Veenhoven, 1993). Študija Myersa in Dienerja (1995) je pokazala, da imajo rezultati anket o zadovoljstvu stabilnost v razponu od 0,5 do 0,7 v obdobju šestih mesecev do šestih let in da »tudi družbena zaželenost odgovorov oz. trenutno razpoloženje ne vplivata na veljavnost merjenj«. Veenhoven (2005: 465–469) zato pravi, da se »vsakršne dvome glede veljavnosti in zanesljivosti tovrstnih merjenj lahko ovrže«.

Dejavniki zadovoljstva

V kontekstu drugega vprašanja, to je katere okoliščine ter lastnosti delajo ljudi zadovoljne, se najpogosteje preučuje odnos med SWB in »objektivnimi« pokazatelji družbenega življenja (pokazatelji ekonomske razvitosti, zdravstvenega stanja prebivalstva, statistike kriminalitete in deviantnosti idr.) (prim. Inglehart, 1997), odnos med SWB in osebnostnimi lastnostmi, stališči, vrednotami itd. (prim. Mastekaasa, 1983), med SWB in spolom in

drugimi demografskimi spremenljivkami (prim. La Barbera in Gurhan, 1997). Ljudje se namreč različno odzivajo in ocenjujejo pogoje bivanja in eksistence, predvsem glede na lastna pričakovanja, vrednote, norme, pretekle izkušnje, ki so povratno odvisne od splošne družbenoekonomske situacije in kulturnozgodovinskih kontekstov. Do velikih razlik tako ne prihaja samo med različnimi državami in kulturami, temveč tudi znotraj držav, regij ter različnih družbenoekonomskih in demografskih kategorij.

Raziskovalci se pri raziskovanju SWB osredotočajo na subjektivni element posameznikove ocene svojega življenja, pri tem pa najpogosteje izhajajo iz »utilitaristične domneve, da so dobre tiste družbe oz. države, ki omogočajo visoko stopnjo SWB največjemu možnemu številu ljudi« (Diener in Lucas, 2000: 41) in da v tem pogledu »med državami obstajajo znatne in pomembne razlike« (Lynn in Steel, 2006: 155–156).

Nadalje, ob primerjanju stopenj zadovoljstva z življenjem različnih družb se sprašujejo, kateri pogoji vplivajo na različne stopnje zadovoljstva. Temeljna predpostavka je, da »bodo ljudje bolj zadovoljni, v kolikor bodo zadovoljene njihove temeljne potrebe« (Myers in Diener, 1995: 12). Ta predpostavka izhaja iz teorije potreb, ki razlaga, da na societalne razlike v zadovoljstvu vpliva stopnja, do katere država zadovolji temeljne potrebe svojih državljanov (Diener in Lucas, 2000: 41).

Teorija izhaja iz Maslowe hierarhije potreb⁴, v njenem jedru pa je hipoteza, da »materialna deprivacija oz. pomanjkanje ter negotovost povzročita, da ljudje dajejo prednost zadovoljevanju fizioloških potreb oz. preživetju ter fizični in ekonomski varnosti« (Maslow, 1954; v Mastekaasa, 1983: 141). Ali drugače, gre za to, da je za revnejše najpomembnejše preživetje oz. dostop do elementarnih dobrin (ki ga omogoča dohodek oz. gmotno premoženje v takšni ali drugačni obliki); da so ljudje, ki so preskrbljeni glede svojih temeljnih potreb, »osvobodeni« skrbi in razmišljanj, vezanih na eksistenco, in posledično bolj osredotočeni na zadovoljevanje potreb višje stopnje (Maslow, 1943; v Cummins, 2000: 141).

Ne preseneča, da se pri analizi dejavnikov SWB prvenstveno pojavlja interes po preučevanju vpliva gmotnega stanja na SWB, pri čemer se najpogosteje postavljata oziroma empirično preverjata dve vprašanji: ali so ljudje v ekonomsko bogatejših državah zares bolj zadovoljni od prebivalcev manj razvitih držav; ali so ekonomsko bogati ljudje v državi bolj zadovoljni od rev-

⁴ Maslow v svoji teoriji samoaktualizacije pravi, da človekove želje izhajajo iz njegove notranjosti in so oblikovane v obliki hierarhije. Temeljne fiziološke potrebe – hrana, spanec, zaščita pred ekstremnimi okoljskimi pogoji – morajo biti zadovoljene na prvem mestu. Druga kategorija so varnost in zaščita (red, gotovost, strukturalnost). Ko so zadovoljene te potrebe, se pojavijo potrebe po zadovoljiti občutku pripadnosti in ljubezni. Četrta kategorija je spoštovanje sebe in drugih. Šele ko so zadovoljene vse štiri naštetih kategorije potreb, nastopi zadnja, peta kategorija – potreba po samoaktualizaciji oz. doseganju svojega potenciala (Marshall, 1998: 443). Osební dohodek bi tako v najožjem smislu spadal v prvo kategorijo potreb, seveda pa se lahko prek njega posredno zadovoljuje še ostale kategorije potreb.

nejših. Z drugimi besedami, v raziskovalnem fokusu SWB je najpogostejše vprašanje, »ali med zadovoljstvom in dohodkom obstoji pozitivna korelacija« (Ng, 1980: 161).⁵

V kontekstu prvega Myers in Diener ugotavljata (1997), da je korelacija med nacionalnim bogastvom in povprečno stopnjo zadovoljstva v državi pozitivna. Primerjava podatkov bolj in manj ekonomsko razvitih držav namreč pokaže, da prebivalstvo v ekonomsko razvitejših državah v povprečju izkazuje višjo stopnjo zadovoljstva kot prebivalstvo manj razvitih držav ter držav v razvoju oz. držav tretjega sveta. Do podobnih rezultatov pridejo tudi drugi (prim. Inglehart, 1997, 2000; Lima in Novo, 2006). Slednje je mogoče vsaj deloma pojasniti z dejstvi: da imajo prebivalci bogatejših držav v povprečju daljšo pričakovano življenjsko dobo, nižjo smrtnost otrok, nižjo stopnjo kriminala, čistejšo vodo ter dovolj hrane (Diener in Lucas, 2000: 42–43); da višje kolektivno bogastvo države ob nespremenjeni stopnji dohodkovne neenakosti tudi za revne pomeni nekoliko višji osebni dohodek; da visok BDP prebivalstva revnim »kupi odrešitev« od vsakdanjih tegob, ki jih pestijo, npr. visoka stopnja smrtnosti novorojenčkov idr. Ali kot pravi Lane (1993: 62): »Višje kolektivno (nacionalno) bogastvo pomeni tako objektivno kot subjektivno boljše počutje revnih slojev.«

V kontekstu drugega vprašanja je slika nekoliko bolj kompleksna. Čeprav se pokaže veljavnost izhodiščne ideje – več izbire pomeni višjo kakovost življenja (možnost izbire pomeni možnost izbire tistih delovanj, ki maksimizirajo subjektivno zadovoljstvo), in ker višji dohodek med ostalim omogoča tudi izbiro, je zadovoljstvo korelat dohodka (Diener in Seligman, 2004: 2) – pa podrobnejše analize razkrijejo tudi določena odstopanja. Natančneje, medtem ko Inglehart (1990) pokaže, da je v ZDA, Kanadi in Evropi korelacija med osebnim dohodkom in SWB presenetljivo šibka, Li s sodelavci (Li et al., 1998) na osnovi kitajskega vzorca ugotavlja, da je ta povezanost močnejša. Slednje je skladno z rezultati drugih študij (prim. Argyle, 1999; Diener in Seligman, 2004), ki kažejo, da v revnejših državah, kjer nizek dohodek pogosteje ogroža temeljne človekove potrebe, posameznikov višji družbeni položaj bistveno bolje napoveduje njegovo zadovoljstvo z življenjem. Z drugimi besedami, rezultati kažejo, da je v revnejših državah korelacija med osebnim dohodkom in zadovoljstvom močna, da pa oslabi, ko se raven kolektivnega bogastva zviša. To implicira, da obstoji meja kolektivnega bogastva, nad katero ima višji osebni dohodek neznamen ali ničnen vpliv na zvišanje zadovoljs-

⁵ Čeprav se pričujoča analiza z njimi ne bo ukvarjala, velja omeniti, da poleg ugotavljanja povezav med SWB in sociodemografskimi dejavniki mnoge raziskave, ki preučujejo zadovoljstvo na individualni ravni, potekajo tudi v raziskovanju odnosa med zadovoljstvom in osebnostnimi lastnostmi posameznika. Študije ugotavljajo, da obstaja pozitivna korelacija med zadovoljstvom in ekstrovertiranostjo, zanimanjem za druge ljudi, optimizmom, negativna pa med zadovoljstvom in nevroticizmom. Sicer se, kot je to že bilo omenjeno, zadovoljstvo z življenjem pogosto preučujejo tudi v relaciji z zadovoljstvom na drugih, bolj specifičnih področjih življenja (Andrews in Robinson, 1991: 68–69).

tva. »Letni dohodek nad 20.000 USD na prebivalca povzroči, da vsakršno morebitno zvišanje individualnega dohodka le minimalno zviša zadovoljstvo« (Cummins, 2000: 141). V revnejših državah bodo višji sloji bistveno bolj zadovoljni kot nižji. V razvitih državah je ta razlika minimalna (Peck in Douthat, 2003: 43) – medtem ko zvišanje dohodka z 20.000 USD na 50.000 USD ali več zviša stopnjo zadovoljstva za dvakrat, zvišanje s 50.000 USD na 90.000 USD ali več pa prinese le malo spremembo v zadovoljstvu (Futrelle, 2006: 127–128).

Do podobnih sklepov pride tudi Inglehart (2000), ki namesto odnosa med SWB in osebnim dohodkom analizira odnos med SWB in nacionalnim dohodkom: ko nacionalni dohodek preseže 10.000 USD, postane prispevek večjega kolektivnega bogastva k SWB marginalen (Inglehart, 2000: 218). Ali drugače, ekonomski razvoj pomembno prispeva k SWB zgolj do določene praga – praga, ki ga Inglehart (2000) postavi na raven 10.000 USD. Avtor ob tem izpostavlja, da družbe, ki tega praga (še) niso dosegle, poudarjajo predvsem ekonomsko rast (t. i. materialistična vrednotna orientacija), tiste, ki pa so ta prag že presegle, pa pogosteje izpostavljajo kategorije, ki presegajo zgolj vidik preživetja (t. i. postmaterialistična vrednotna orientacija) (Inglehart, 1997).

Pri ugotavljanju povprečne stopnje zadovoljstva v povezavi z materialnim blagostanjem prihaja tako do določenega vzorca, ki ga je mogoče pojasniti na več načinov. Eden izmed njih se navezuje na to, da ljudje, ki živijo v času in prostoru materialnega izobilja, dojemajo svoje potrebe v bolj ambicioznem merilu kot tisti v revnejših družbah, zato naraščanje potreb oz. želja v času razvoja izniči pozitivni vpliv ekonomskega napredka na zadovoljstvo (Easterlin, 1973, 1996). Inglehart (1977: 69; v Silver 1980: 158) meni, da lahko »materialno izobilje, skupaj s prevelikim poudarjanjem zadovoljevanja fizičnih potreb, ki ga napredek oz. razvoj s seboj pripelje, zmanjša doživljanje zadovoljstva«, Ng (1980: 162) pa ugotavlja, da enak delež zvišanja želja oz. aspiracij ter stopnje zadovoljitve potreb nedvomno zviša tudi zadovoljstvo.

Drugo razlago ponuja t. i. »zakon padajočih donosov«, ki v tem okviru pomeni, da obstaja določen plato oz. maksimum SWB, ki ga z višanjem (individualnega/kolektivnega) materialnega blagostanja *ceteris paribus* ni mogoče preseči.⁶ Tozadevno postane tudi jasno, zakaj je mogoča situacija, kjer se prebivalstvo dveh družb lahko opazno razlikuje v povprečni vrednosti SWB, čeprav imata obe družbi enak BDP *per capita*. Kot nakažeta Myers in Diener (1997), na SWB pomembno vplivajo tudi raven državljskih pravic, povprečna izobrazbenost, pismenost, število neprekinjenih let demokracije, stopnja revščine, kriminala, dohodkovne neenakosti ipd. – kategorije, ki se sicer

---

⁶ Dober primer so npr. ZDA: 35 % Američanov je bilo leta 1957 »zelo srečnih« ob povprečnem dohodku 10.171 USD, leta 1980 je bilo takih 34 % ob dohodku 17.931, leta 2004 pa 34 % ob povprečnem dohodku 27.237 (realne cene 1957; U.S. Census Bureau; cit. po Futrelle, 2006).

pogostokrat povezujejo z ekonomsko razvitostjo, a so od nje vendarle lahko pomembno oddaljene. V povezavi namreč ključno vlogo igrajo ukrepi/vsebine raznih politik, ki so odvisne tudi od kulturnozgodovinskih kontekstov (npr. vpliv vrednotnih shem in prioritet). Poročila iz Japonske kažejo na opazno nižjo stopnjo zadovoljstva prebivalstva, kot bi bilo pričakovati glede na visoko stopnjo razvitosti te države.

Myers in Diener (1995: 12) pravita, da »prebivalci znotraj kolektivistično naravnanih kulturnih območij v splošnem izkazujejo manjšo stopnjo zadovoljstva kot v individualističnih zahodnih državah, kjer norme bolj podpirajo doživljanje in izražanje pozitivnih čustev«. V tej luči bi bilo mogoče razumeti, zakaj so Irci sredi 80. let prejšnjega stoletja konstantno izražali višjo stopnjo zadovoljstva kot prebivalci Zahodne Nemčije (kljub temu da je bila slednja ekonomsko razvitejša) (Myers in Diener, 1997: 4; glej tudi Inglehart, 2000) oziroma zakaj se t. i. »tranzicijske države« zdijo »še posebej nesrečne« (Leigh in Wolfers, 2006: 178).⁷ Kot ugotavlja Inglehart (2000: 218), v 90. letih 20. stoletja SWB ni bil najnižji v najrevnejših državah, kot sta Indija in Nigerija, temveč v nekdanjih komunističnih državah.

Vprašanje, ali in v kakšni meri je nizka raven zadovoljstva v (post)tranzicijskih družbah posledica zapuščine preteklosti oziroma kolektivnega duha, zaradi pomanjkanja podatkov ni mogoče natančno preveriti. Nedvomno pa je res, da obdobje hitrega prehoda v demokratično in tržno urejen družbenoekonomski sistem oziroma obdobje intenzivne ekonomske in politične integracije v svetovni kapitalistični sistem (Marx, 1848/1978; Wallerstein, 1998; Chase-Dunn in Hall, 1997) v življenja ljudi ni prineslo zgolj politične in ekonomske svobode, ampak tudi tisto, kar bi bilo mogoče razumeti kot kolateralno škodo transformacije – divjo privatizacijo, razredno polarizacijo in marginalizacijo, visoke stopnje brezposelnosti, padec realnih plač (Róna-Tas, 1996: 33–41), višje stopnje kriminala (Manning, 2004: 218), visoko stopnjo korupcije (Turnock, 1997: 139–144), padec rodnosti in porast smrtnosti (Adeyi et al., 1997), negotovost, dvom in napetost. V primerjavi z družbami Zahodne Evrope, kjer je bilo naraščanje materialne blaginje postopno in del spontanega procesa, je v tranzicijskih državah prišlo do neke vrste *ad hoc* preobrata, ki so ga nekateri enačili z revolucijo (prim. Ash, 1990; Sztompka, 1994; Róna-Tas, 1996; Tilly, 2005).

Sklepati je torej mogoče, da na raven zadovoljstva ne vplivajo zgolj ekonomski in kulturni dejavniki, ampak tudi stabilnost družbenega okolja v smislu ekonomske, politične in normativne stabilnosti/urejenosti. V tem ok-

⁷ Veenhoven (2001: 111, 121–122) ugotavlja, da je zadovoljstvo v Rusiji še posebej nizko v primerjavi z drugimi državami. »Deset let po padcu komunističnega režima so Rusi še manj zadovoljni kot poprej. Nizka stopnja zadovoljstva se pripisuje predvsem tranzicijskemu prehodu, ki je povzročil, da so objektivni pogoji življenja v Rusiji veliko slabši od pogojev v mnogih drugih tranzicijskih družbah« (ibid.; glej tudi Inglehart, 2006).

viru je mogoče pričakovati: da je Slovenija, ki po mnogih kazalcih (BDP, HDI) prekaša svoje »nekdanje sorodnice«, v povprečju bolj zadovoljna; da se to zadovoljstvo ob konsolidaciji ekonomskega in političnega sistema krepi; da relativno dober ekonomski položaj Slovenije poleg višjega zadovoljstva v primerjavi s posttranzicijskimi državami pomeni tudi manjšo korelacijo med dohodkom in zadovoljstvom ter nižji standardni odklon zadovoljstva v primerjavi z drugimi posttranzicijskimi državami. Poleg same analize povprečnih stopenj zadovoljstva v državi se namreč neredko postavlja še vprašanje o razpršenosti odgovorov. Ott (2005) namreč ugotavlja, da so standardni odkloni zadovoljstva manjši v državah z višjim povprečjem zadovoljstva: »Koefficient med povprečno stopnjo zadovoljstva in standardnim odklonom znaša v skupini bogatih in revnih držav $r = -0,65$, v skupini samo bogatih držav $r = -0,74$, v skupini le revnih državah pa $r = -0,29$ « (ibid.: 413–414). Ott slednje pripiše tistemu, kar je sicer že bilo izpostavljeno: da gmotno bogastvo države ustvarja višjo stopnjo zadovoljstva in zvišuje možnosti za zmanjšanje neenakosti v zadovoljstvu skozi elemente socialne varnosti, socialnih transferjev idr..

Hipoteze

Skladno z izpostavljenimi domnevami je bilo predpostavljeno:

- da bo Slovenija kot najbolj razvita med posttranzicijskimi državami (glede na BDP *per capita* ter HDI – *Human Development Index*) imela tudi najvišjo stopnjo zadovoljstva (H1);
- da bo Slovenija imela manjši standardni odklon zadovoljstva, kot ga imajo druge posttranzicijske države, a večjega od ekonomsko najbolj razvitih držav (H2);
- da bo statistična povezanost med zadovoljstvom in ekonomskim položajem posameznika višja v Sloveniji kot v ekonomsko najbolj razvitih državah, a nižja kot v drugih posttranzicijskih ter v manj razvitih državah (H3);
- da Slovenija v kontekstu konsolidacije političnega in ekonomskega sistema ter gospodarskega razvoja, ob slabljenju povezanosti med ekonomskim položajem posameznika in SWB, beleži pozitiven trend SWB (H4).

Metoda

Vzorec

Podatki za analizo so bili pridobljeni v okviru Svetovne raziskave vrednot (WVS; Inglehart et al., 2004) in podatkov, objavljenih v poročilih Združenih narodov (UNHDR, 2001, 2006). Svetovna raziskava vrednot je bila opravljena znotraj vsake izmed analiziranih držav in financirana z nacionalnimi sreds-

tvi. Ker kumulativna baza podatkov Svetovne raziskave vrednot še ne vključuje podatkov iz zadnjega vala raziskav (2005), so bili za potrebe longitudinalne analize SWB v Sloveniji uporabljeni še podatki iz raziskave Slovensko javno mnenje (SJM; Toš et al., 2008).

Vse ankete so bile izvedene v obliki osebnega intervjuja z anketiranci, starimi nad 18 let (Inglehart et al., 2000; v Vemuri in Costanza, 2006: 123). V analizo je bilo vključenih 61 držav (91.756 respondentov), ki so bile izbrane glede na kriterij razpoložljivosti podatkov in glede na kriterij zagotavljanja čim večje variabilnosti glede na BDP in HDI. Država z najvišjim BDP je bila Luksemburg (42.769 USD), država z najnižjim pa Tanzanija (520 USD), država z najvišjim HDI je bila (skupaj s Kanado in Belgijo) Švedska (0,94), država z najnižjim HDI pa Tanzanija (0,40). Povprečna starost je bila 41,02 leta (SD = 16,28), v vzorcu so malenkostno prevladovale ženske (51,70 %).

Merski instrument

Ekonomski položaj posameznika (EPP): EPP je bil opazovan prek ocene o skupnem dohodku gospodinjstva (desetstopenjska lestvica). Kategorija 1 je pomenila najnižji dohodek, kategorija 10 pa najvišji dohodek. Kategorije so specifične in so bile že predhodno prilagojene vsaki državi. Ob tem velja omeniti, da je analiza podatkov SJM iz različnih obdobj pokazala na določena odstopanja v smislu uporabe različnih oblik merjenja dohodka gospodinjstva. Medtem ko so v okviru SJM 1992 (Toš et al., 2000a) in SJM 2005 (Toš et al., 2008) morali respondenti razvrstiti gospodinjstvo v deset razredov (1 = nizki dohodki, 10 = visoki dohodki), so v okviru SJM 1995 (Toš et al., 2000b) in SJM 1999 (Toš et al., 2000c) respondenti navajali oceno skupnih dohodkov gospodinjstva v SIT (0 = brez dohodkov, 996 = nad 999.000 SIT). Tako je bilo mogoče rezultate 2005 primerjati le z rezultati iz leta 1992, rezultate iz leta 1999 pa le z rezultati 1995. Prvo mero (10 razredov) smo poimenovali »subjektivna ocena dohodka« (SOD), drugo pa zaradi domnevno večje objektivnosti »objektivna ocena dohodka« (OOD)⁸.

BDP per capita: Za merjenje BDP države smo uporabili podatke iz *Human Development Report 2001*⁹, kjer so prikazani podatki BDP držav izraženi v PKM¹⁰ in veljajo za leto 1999, torej za leto, ko je bila opravljena Sve-

⁸ To seveda sproža vprašanje, kako so bile te mere prilagojene za Slovenijo v okviru kumulativne baze, saj podatki za Slovenijo v okviru WVS temeljijo na podatkih SJM. Centralna dokumentacija (Inglehart et al., 2004) namreč implicira, da je bil dohodek gospodinjstva v Sloveniji merjen na enak način v letu 1992 in 1999, kar pa ni v skladu z analizo parcialnih vprašalnikov in baz SJM 1992 (Toš et al., 2000a) in SJM 1999 (Toš et al., 2000c).

⁹ Pri nekaterih državah so bila zaradi usklajenosti podatkov iz WVS namesto *Human Development Report 2001* uporabljena poročila *Human Development Report* iz let 2000, 2002 ter 2003.

¹⁰ PKM (paritetna kupna moč) so »posebni indeksi cen, ki izražajo razmerje v ravni cen med državami in izenačujejo kupno moč različnih valut. V mednarodnih primerjavah BDP imajo podobno primerja-

tozna raziskava vrednot. Iz tega poročila je uporabljena tudi lestvica oz. koeficient držav glede na HDI. Za potrebe longitudinalne analize za Slovenijo smo uporabili podatke »UNECE Statistical Database« (<http://w3.unece.org/pxweb/Dialog/>), ki med ostalim omogoča prikaz glavnih makroekonomskih indikatorjev za posamezne države oziroma skupine držav.

Stopnja zadovoljstva z življenjem (SWB): SWB je bila merjena z vprašanjem »Kako zadovoljni ste s svojim življenjem v celoti?« na lestvici od 1 (popolnoma nezadovoljen) do 10 (popolnoma zadovoljen).

Analiza

Najprej je bila izvedena primerjava vseh 61 držav glede na njihovo povprečno stopnjo zadovoljstva. V tem okviru je bila tudi izvedena analiza povezanosti med povprečnim zadovoljstvom držav ter njihovim povprečnim BDP-jem in HDI-jem ter analiza povezanosti med zadovoljstvom in ekonomskim položajem posameznika. Tem preliminarnim analizam je, skladno z zastavljenimi hipotezami, sledila primerjalna ter longitudinalna analiza SWB v Sloveniji.

Ugotovitve

Preliminarna analiza

Tabela 1 prikazuje seznam 61 držav urejenih glede na povprečno vrednost zadovoljstva. Morda je presenetljivo da so v povprečju s svojim življenjem najbolj zadovoljni Kolumbijci ($M = 8,42$), kljub temu da Kolumbija po indikatorjih človekovega razvoja (40. mesto) in indikatorjih ekonomske razvitosti (38. mesto) zelo zaostaja za državami Evrope in Severne Amerike, ki so sicer po zadovoljstvu takoj za Kolumbijo. Visoko na lestvici kotira tudi Mehika ($M = 8,14$; 5. mesto), ki glede na BDP *per capita* in HDI prav tako močno zaostaja (30. mesto glede na BDP *per capita* in 31. mesto glede na HDI).

Na dnu lestvice je Tanzanija, ki je zadnja tudi glede na BDP *per capita* in HDI. Slovenija se glede na SWB nahaja na 21. mestu, kar je tudi mesto, ki ga Slovenija dosega glede na BDP *per capita*. Glede na HDI se Slovenija uvršča mesto nižje, to je na 22. mesto.

---

vo kot deflatorji v časovnih primerjavah BDP, saj z njimi izločamo razlike v ravni cen med posameznimi državami« (Bregar, Repotočnik, Bavdaž-Kveder, 2004).

TABELA 1: BDP, HDI, povprečna stopnja zadovoljstva ter korelacije med ekonomskim položajem posameznika (EPP) in zadovoljstvom v 61 državah sveta (val 1999–2001)

Država	Povprečje zadovoljstva	Standardni odklon	Korelacija med EPP in zadovoljstvom	BDP	HDI
1. Kolumbija [1998]	8,42	1,68	0,07***	6006	0,76
2. Danska [1999]	8,24	1,82	0,18***	25869	0,92
3. Malta [1999]	8,21	1,62	0,06	15189	0,87
4. Irska [1999]	8,20	1,83	0,11**	25918	0,92
5. Mehika [2000]	8,14	2,35	0,09**	9023	0,80
6. Islandija [1999]	8,05	1,59	0,20***	27835	0,93
7. Avstrija [1999]	8,03	1,92	0,10***	25089	0,92
8. Kanada [2000]	7,85	1,88	0,15***	27840	0,94
9. Finska [2000]	7,87	1,66	0,23***	24996	0,93
10. Nizozemska [1999]	7,85	1,34	0,18***	24215	0,93
11. Luksemburg [1999]	7,81	1,87	0,13***	42769	0,92
12. N. Zelandija [1998]	7,70	2,03	0,16***	17288	0,90
13. ZDA [1999]	7,66	1,83	0,19***	31872	0,93
14. Švedska [1999]	7,64	1,86	0,19***	22636	0,94
15. Venezuela [2000]	7,52	2,50	0,17***	5794	0,77
16. El Salvador [1999]	7,50	2,43	0,19***	4344	0,70
17. Belgija [1999]	7,43	2,14	0,21***	25443	0,94
18. Nemčija [1999]	7,42	1,97	0,15***	23742	0,92
19. Vel. Britanija [1999]	7,40	1,94	0,16***	22093	0,92
20. Argentina [1999]	7,30	2,26	0,13***	12277	0,84
21. Slovenija [1999]	7,23	2,15	0,19***	15977	0,87
22. Italija [1999]	7,17	2,11	0,13***	22172	0,91
23. Čile [2000]	7,12	2,16	0,18***	9417	0,83
24. Španija [1999]	7,09	2,01	0,21***	18079	0,91
25. Češka [1999]	7,06	1,97	0,19***	13018	0,84
26. Portugalska [1999]	7,04	1,96	(m.p.)	16064	0,87
27. Izrael [2001]	7,03	2,18	0,24***	19720	0,91
28. Francija [1999]	7,01	1,99	0,18***	22897	0,92
29. Indonezija [2001]	6,96	2,06	0,31***	2940	0,68
30. Nigerija [2000]	6,87	2,32	0,24***	896	0,46
31. Hrvaška [1999]	6,68	2,30	0,14***	7387	0,80
32. Grčija [1999]	6,67	2,19	0,12***	15414	0,88
33. Filipini [2001]	6,65	2,53	0,29***	3840	0,75
34. Kitajska [2001]	6,53	2,47	0,19***	4020	0,72
35. Vietnam [2001]	6,52	2,06	0,30***	2070	0,69
36. Japonska [2000]	6,48	1,97	0,20***	26755	0,93
37. Peru [2001]	6,44	2,40	0,17***	4570	0,75

TABELA 1: nadaljevanje s str. 393

Država	Povprečje zadovoljstva	Standardni odklon	Korelacija med EPP in zadovoljstvom	BDP	HDI
38. Iran [2000]	6,38	2,41	0,23***	5884	0,72
39. JAR [2001]	6,31	2,69	0,39***	11290	0,68
40. Poljska [1999]	6,20	2,53	0,27***	8450	0,83
41. Maroko [2001]	6,06	2,54	0,28***	3600	0,61
42. Slovaška [1999]	6,03	2,22	0,22***	10591	0,83
43. Estonija [1999]	5,93	2,18	0,26***	8355	0,81
44. Madžarska [1999]	5,80	2,43	0,38***	11430	0,82
45. BIH [2001]	5,77	2,39	0,33***	5970	0,78
46. Uganda [2001]	5,65	2,48	0,10*	1490	0,49
47. Turčija [2001]	5,62	2,79	0,18***	5890	0,73
48. Jordanija [2001]	5,60	2,50	0,22***	3870	0,74
49. Bolgarija [1999]	5,50	2,65	0,32***	5071	0,77
50. Egipt [2000]	5,36	3,35	-0,04	3635	0,64
51. Latvija [1999]	5,27	2,39	0,23***	6264	0,79
52. Romunija [1999]	5,23	2,77	0,12***	6041	0,77
53. Litva [1999]	5,20	2,66	0,22***	6656	0,80
54. Indija [2001]	5,14	2,23	0,17***	2840	0,59
55. Makedonija [1998]	5,12	2,72	0,39***	4254	0,76
56. Pakistan [2001]	4,85	1,46	0,30***	1890	0,50
57. Belorusija [2000]	4,81	2,21	0,31***	7544	0,79
58. Albanija [1998]	4,77	1,82	0,46***	2804	0,71
59. Ukrajina [1999]	4,56	2,59	0,41***	3458	0,74
60. Zimbabve [2001]	3,94	2,79	0,16***	2280	0,50
61. Tanzanija [2001]	3,87	3,22	0,01**	520	0,40

Opombe: Države so razporejene glede na SWB; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$. Letnica poleg vsake države označuje leto izvedbe nacionalne raziskave. Skladno s to letnico je naveden podatek za BDP in HDI.

Vir podatkov: Svetovna raziskava vrednot (Inglehart et al., 2004), Human Development Report (UNHDR, 2000, 2001, 2002, 2003).

Koeficient korelacije med zadovoljstvom in BDP *per capita* na ravni celotnega vzorca je znašal $r = 0,67$ ($p < 0,001$). Primerljiva je bila tudi korelacija med zadovoljstvom in indeksom HDI: $r = 0,66$ ($p < 0,001$). Korelacija med BDP *per capita* ter standardnim odklonom zadovoljstva je znašala $r = -0,62$ ($p < 0,001$). Rezultati so na tej ravni pokazali, da se respondenti ekonomsko bolj razvitih družb praviloma počutijo bolj zadovoljne in da je v tem pogledu to počutje tudi relativno bolj homogeno od počutja v manj razvitih državah.¹¹

¹¹ Rezultati bivariatne analize so pokazali, da obstaja statistično značilna povezanost ($r = 0,28$; $p < 0,05$) med omenjeno homogenostjo in Ginijevim koeficientom.

Na vsebinsko podobno smer povezave je pokazala tudi analiza povezanosti med zadovoljstvom in ekonomskim položajem respondenta. Korelacija med EPP in SWB se je namreč izkazala za statistično značilno ($p < 0,001$) v 57 od 61 analiziranih držav. Pri Ugandi je bila povezanost med EPP in SWB na ravni $p < 0,05$, za Portugalsko ni bila izračunana zaradi manjkajočih podatkov¹². Egipt in Malta sta bili edini državi, kjer med spremenljivkama ni bilo mogoče zaznati statistično značilne povezave. Ali drugače, povezanost med EPP in SWB se je izkazala za statistično značilno v 58 od 61 analiziranih držav.

Koeficient povezanosti med obema spremenljivkama je v skupini desetih ekonomsko najbolj razvitih držav¹³ znašal $r = 0,17$ ($p < 0,001$), v skupini desetih posttranzicijskih držav¹⁴ $r = 0,21$ ($p < 0,001$), v skupini desetih ekonomsko najmanj razvitih držav¹⁵ pa $r = 0,35$ ($p < 0,001$). To nakazuje na veljavnost domneve, ki pravi, da moč povezave med SWB in materialnim stanjem posameznika z ekonomsko razvitostjo neke družbe slabi. Podobno se je pokazalo ob podrobnejši analizi povezave med SWB in BDP *per capita*: medtem ko se povezanost med povprečno stopnjo zadovoljstva in BDP *per capita* v skupini ekonomsko najbolj razvitih državah ($n = 22$) ni izkazala za statistično značilno ($r = 0,31$; $p > 0,05$) (enako velja tudi za povezanost med povprečno stopnjo zadovoljstva in HDI-jem: $r = 0,18$; $p > 0,05$), pa temu ni bilo tako, ko je bila preučevana povezanost na vzorcu ekonomsko najmanj razvitih držav ($n = 29$). V tem primeru je koeficient korelacije med povprečno stopnjo zadovoljstva in BDP *per capita* znašal $r = 0,48$ ($p < 0,001$), med povprečno stopnjo zadovoljstva in HDI-jem pa $r = 0,50$ ($p < 0,001$).

Rezultati preliminarne analize so torej pokazali, da materialni dejavniki vsekakor vplivajo na raven zadovoljstva v neki družbi, da pa ta relacija ni linearna, da je dejansko mogoče sklepati na obstoj neke ravni ekonomske razvitosti. Dvig le-te izkazuje manjši vpliv na zadovoljstvo, in sicer tako na individualni kot tudi na nacionalni ravni.

Zadovoljstvo v Sloveniji in v Sloveniji primerljivih družbah

Povprečje zadovoljstva v posttranzicijskih državah v okviru vala 2001 se giblje od $M = 7,23$ v Sloveniji (21. mesto) do $M = 5,20$ v Litvi, ki je skorajda na dnu lestvice (53. mesto). Slika 1 prikazuje odnos med BDP in povprečnim

¹² Raziskava iz leta 1999 na Portugalskem respondentov ni spraševala po osebnem dohodku (ang. »Scale of income«).

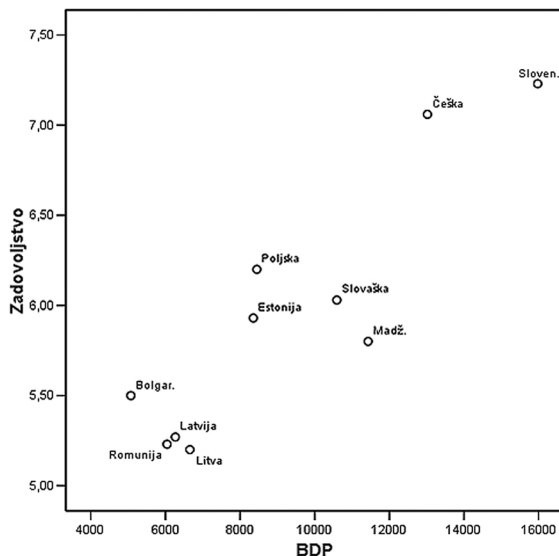
¹³ Glede na BDP *per capita* so to (od najvišjega do najnižjega): Luksemburg, ZDA, Kanada, Islandija, Japonska, Irsko, Danska, Belgija, Avstrija in Finska.

¹⁴ Izbrane so bile države, ki so se leta 2004 in 2007 pridružile EU: Bolgarija, Češka, Estonija, Litva, Latvija, Madžarska, Poljska, Romunija, Slovaška in Slovenija.

¹⁵ Glede na BDP *per capita* so to (od najvišjega do najnižjega): Ukrajina, Indonezija, Indija, Albanija, Zimbabve, Vietnam, Pakistan, Uganda, Nigerija in Tanzanija.

zadovoljstvom, ki pokaže, da ima Slovenija v izbrani skupini najvišji BDP *per capita* in najvišje zadovoljstvo. Zanimivo je, da ima Bolgarija nižji BDP *per capita*, a višjo raven zadovoljstva kot Romunija, Latvija in Litva, ki imajo od Bolgarije višji BDP *per capita*.¹⁶

SLIKA 1: Razsewni grafikon BDP-ja in povprečnega zadovoljstva skupine posttranzicijskih držav oz. EU 2004/07 držav (val 1999–2001)

Vir podatkov: Svetovna raziskava vrednot (Inglehart et al., 2004), Human Development Report (UNHDR, 2000, 2001, 2002, 2003).

Primerjava povprečja zadovoljstva Slovenije ($M = 7,23$, $SD = 2,15$) s skupino preostalih devetih posttranzicijskih držav ($M = 5,92$, $SD = 2,48$) pokaže, da je razlika med povprečji statistično značilna ($t_{(1274,42)} = 18,27$, $p < 0,05$), da je korelacija med EPP in SWB nižja ($r_{SLO} = 0,19$, $p < 0,001$; $r_{\text{povprečni, ostale posttranzicijske družbe}} = 0,25$, $p < 0,001$). Podobni rezultati se pokažejo ob primerjavi Slovenije z vsako izmed ostalih devetih posttranzicijskih držav: v povprečju so prebivalci Slovenije bolj zadovoljni ($p < 0,05$; izjema je Češka, kjer razlika med povprečji ni statistično značilna) od prebivalcev preostalih posttranzicijskih držav. Skladno s H2 in Ottovo (2005) domnevo je nižji tudi standardni odklon (tudi v tem primeru je izjema Češka) in raven povezanosti med EPP in SWB (izjema sta Romunija in Češka, kjer je raven povezanosti enaka; tabela 2).

¹⁶ Koeficient med povprečno stopnjo zadovoljstva in BDP-jem v skupini tranzicijskih držav ($n = 10$) znaša $r = 0,90$; $p < 0,001$, med zadovoljstvom in HDI-jem pa $r = 0,89$, $p < 0,001$. Korelacija med stopnjo zadovoljstva in standardnim odklonom je $r = -0,79$; $p < 0,01$.

TABELA 2: Primerjava povprečij SWB (ANOVA), povezanost med zadovoljstvom (SWB) in ekonomskim položajem posameznika (EPP), Slovenija in druge posttranzicijske družbe (val 1999–2001)

(I) Zadovoljstvo	(J) Zadovoljstvo (SWB)	Razlika med povprečji	Standardna napaka (I-J)	Standardni odklon	Povezanost med EPP in SWB
Slovenija n = 1004					0,19**
	Bolgarija n = 982	1,73**	0,11	2,65	0,32**
	Češka n = 1900	0,18	0,08	1,97	0,19**
	Estonija n = 991	1,30**	0,10	2,18	0,26**
	Madžarska n = 995	1,43**	0,10	2,43	0,38**
	Latvija n = 1100	1,97**	0,10	2,39	0,23**
	Litva n = 1000	2,04**	0,11	2,66	0,22**
	Poljska n = 1085	1,04**	0,10	2,53	0,27**
	Romunija n = 1119	2,00**	0,11	2,77	0,12**
	Slovaška n = 1318	1,20**	0,09	2,22	0,22**

Opomba: Za primerjavo povprečij je bila uporabljena metoda ANOVA s post-hoc analizo. V primeru kršenja predpostavke o enakosti varianc, je bil namesto Hochberg G2 uporabljen Tamhane's T2. * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

Vir podatkov: Svetovna raziskava vrednot (Inglehart et al., 2004)

Če se Slovenijo primerja s skupino desetih ekonomsko najbolj razvitih držav ($M = 7,72$; $SD = 1,94$), se pokaže ravno nasprotno. Slovenija ima nižjo povprečno stopnjo zadovoljstva ($t_{(1132,04)} = -7,02$, $p < 0,05$) in nekoliko višji standardni odklon, vendar je Slovenija v tem pogledu vseeno bližje bolj razvitim državam kot preostalim devetim posttranzicijskim državam. Slednje velja tudi v primeru primerjav ravni povezanosti med SWB in EPP ($r_{SLO} = 0,19$, $p < 0,001$; $r_{\text{povprečni, ekonomsko najbolj razvite družbe}} = 0,17$, $p < 0,001$).

Zanimiva je tudi primerjava Slovenije s državami, ki so s Slovenijo primerljive glede na BDP *per capita* in HDI (tabela 3).

TABELA 3: Primerjava povprečij SWB (ANOVA), povezanost med SWB in EPP, Slovenija in primerljive družbe (val 1999–2001)

(I) Zadovoljstvo	(J) Zadovoljstvo (SWB)	Razlika med povprečji	Standardna napaka (I-J)	Standardni odklon	Povezanost med EPP in SWB
Slovenija n = 1004	Češka n = 1900	0,18	0,08	1,97	0,19**
	Grčija n = 1133	0,56*	0,09	2,12	0,12**
	Malta n = 1001	-0,97**	0,10	1,62	0,06
	N. Zelandija n = 1172	-0,47*	0,09	2,02	0,16**
	Portugalska n = 995	0,20	0,09	1,96	m.p.
	Španija n = 2379	0,14	0,09	2,01	0,21**

Opomba: Za primerjavo povprečij je bila uporabljena metoda ANOVA s post-hoc analizo. V primeru kršenja predpostavke o enakosti varianc, je bil namesto Hochberg G2 uporabljen Tamhane's T2. * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$ (m.p. – manjka podatek).

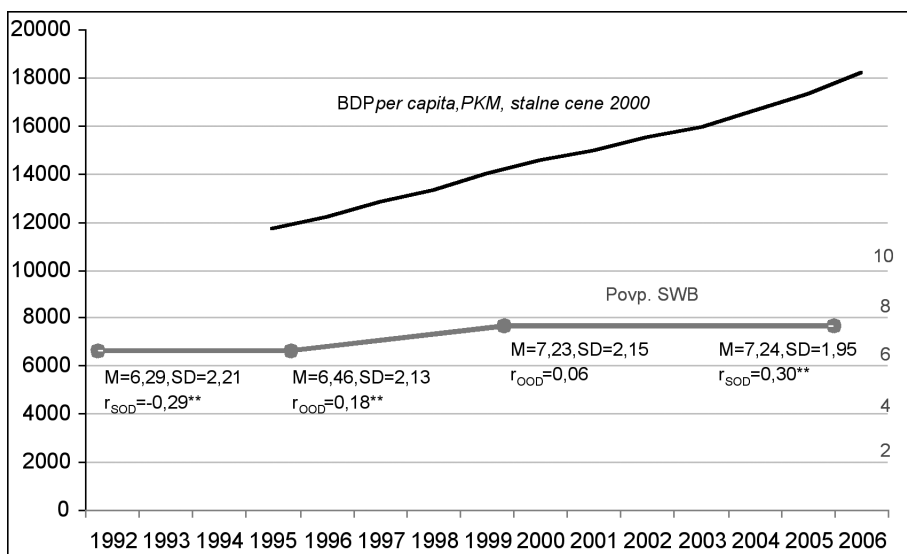
Vir podatkov: Svetovna raziskava vrednot (Inglehart et al., 2004).

Slovenija ima statistično pomembno višje povprečno zadovoljstvo od Grčije, statistično nepomembno se razlikuje od Češke in Portugalske, je pa zadovoljstvo v Sloveniji statistično pomembno nižje od Malte in Nove Zelandije (vendar je potrebno povedati, da sta omenjeni državi na absolutni lestvici 61 držav po zadovoljstvu na visokem 3. in 12. mestu in prekašata večino tudi najbolj razvitih držav).

Na osnovi prikazanih podatkov je torej mogoče sklepati, da je v Sloveniji relativno visoka raven zadovoljstva, vprašanje pa je, ali gre za zgolj kratkoročno stanje oziroma ali za trend, ki se bo nadaljeval tudi v prihodnosti. Glede na razvojno pot Slovenije in do sedaj prikazane rezultate, ki so potrdili določeno povezanost med ekonomskimi dejavniki in SWB, smo domnevali, da je stanje posledica preteklih dogodkov, da gre torej za element trenda, ki se je ob konsolidaciji političnega sistema začel kmalu po ekonomskem okrevanju slovenskega gospodarstva. Da bi se preučilo, ali je temu res tako, je bila v tem okviru izvedena longitudinalna analiza. Rezultati so prikazani na sliki 2.

SLIKA 2: BDP per capita, povprečno zadovoljstvo z življenjem in odnos med subjektivno¹ in objektivno² oceno dohodka gospodinjstva (SOD, OOD) in zadovoljstvom z življenjem (SWB), Slovenija, 1992–2006

Opombe: ¹ Subjektivna ocena dohodka gospodinjstva – SOD (1992 in 2005): ocenite skupni dohodek gospodinjstva 1 = nizki dohodki, 10 = visoki dohodki.

² Objektivna ocena dohodka gospodinjstva – OOD: (1995 in 1999): ocenite skupni dohodek gospodinjstva v SIT: 0 = brez dohodkov, 996 = nad 999.000 SIT. Sprememba naklona na sliki je nakazana zgolj tam, kjer je razlika med povprečji statistično značilna ($p < 0,001$).

Vir podatkov: Svetovna raziskava vrednot (Inglehart et al., 2004), Slovensko javno mnenje SJM92/1, SJM95/2, SJM99/3, SJM05/3 (Toš et al. 2000a, 2000b, 2000c, 2008), Human Development Report (UNHDR, 2000, 2001, 2002, 2003).

Rezultati longitudinalne analize so pokazali, da relativna visoka raven zadovoljstva ni kratkoročnega značaja, saj se le-ta zvišuje že vse od leta 1992, vendar velja ob tem poudariti, da ti dvigi kljub bolj ali manj konstantni realni rasti BDP-ja niso bili enakomerni. Natančneje, v obdobju 1992–1995 je sicer prišlo do dviga SWB z $M = 6,29$ ($SD = 2,21$) na $M = 6,46$ ($SD = 2,13$), vendar se ta dvig ni izkazal za statistično značilnega ($t_{(2021)} = -1,76$; $p > 0,05$). Do edinega statistično značilnega dviga ($t_{(2002)} = -8,06$; $p < 0,001$) je prišlo v obdobju 1995–1999, in sicer z $M = 6,46$ ($SD = 2,13$) na $M = 7,23$ ($SD = 2,15$). V obdobju 2001–2005 v Sloveniji ni bilo mogoče zaznati sprememb v povprečnem SWB ($M_{2005} = 7,24$, $SD = 1,95$). Ali drugače, do pomembnega premika v povprečnem SWB Slovencev je prišlo samo v obdobju 1995–1999, ko se je ob realnem zvišanju BDP *per capita* za 19,39 odstotka povprečni SWB dvignil za 11,92 odstotka. Ob tem velja dodati, da se je ob zviševanju povprečnega

nacionalnega produkta in SWB zmanjšala moč povezanosti med ekonomskim položajem posameznika in SWB ($r_{1992} = 0,29$, $p < 0,001$; $r_{1999} = 0,19$, $p < 0,001$). Podoben sklep je mogoče izpeljati tudi v primeru, ko na osnovi podatkov SJM (Toš et al., 2000b, 2000c) preuči odnos med »objektivno oceno dohodka« (OOD) celotnega gospodinjstva in SWB za leti 1995 in 1999. Tudi v tem primeru se je namreč moč povezave zmanjšala, in sicer z $r_{1995} = 0,18$ ($p < 0,001$) na $r_{1999} = 0,06$ ($p > 0,5$). Rezultati torej potrjujejo domnevo, da se odnos med ekonomskim položajem posameznika, merjenega prek ocene dohodka gospodinjstva in SWB, z ekonomskim razvojem zmanjšuje.¹⁷ Temu pa ni tako, ko se primerja rezultate iz leta 2005 z rezultati iz leta 1992 (kot nakazano, je bila enaka oblika instrumenta uporabljena leta 1995 in 1999 ter leta 1992 in 2005). Povezava med »subjektivno oceno dohodka« (SOD) in SWB je namreč po moči praktično identična ($r_{SOD,1992} = 0,29$; $p < 0,001$; $r_{SOD,2005} = 0,30$; $p < 0,001$)¹⁸. V tem primeru torej ni mogoče sklepati, da se moč povezave med EPP in SWB z ekonomskim razvojem zmanjšuje.

Razprava

Študija je v primerjalni in longitudinalni perspektivi skušala prikazati, kako so s svojim življenjem zadovoljni Slovenci. Ob tem je preučen odnos med pokazatelji materialnega blagostanja (dohodek gospodinjstva, BDP *per capita*) ter subjektivnim občutkom zadovoljstva ljudi z lastnim življenjem.

V okviru predhodnih analiz je bilo ugotovljeno, da imajo ekonomsko bolj razvite države skladno s svojim višjim BDP-jem ter HDI-jem v povprečju tudi višjo stopnjo zadovoljstva kot ekonomsko manj razvite države. Nekoliko močnejša korelacija med zadovoljstvom in BDP-jem omogoča sklep, da je BDP v primerjavi z drugimi merili razvitosti držav še vedno zmožen relativno natančno napovedovati zadovoljstvo ljudi na nacionalni ravni, da ga torej ni smotrno prenehati uporabljati.

Kljub pomembnosti indikatorjev materialne razvitosti pa ne gre spregledati dejstva, da le-ti niso nujno odločilni, še manj pa edini indikatorji zadovoljstva na nacionalni ravni. Tako ima npr. Luksemburg najvišji BDP na svetu, vendar je po zadovoljstvu šele na enajstem mestu.¹⁹ Poleg potencial-

¹⁷ Ob tem ne gre spregledati odstopanj med izsledki za leto 1999 ob uporabi različnih baz. Teh naj, glede na to da je SJM integralni del WVS, ne bi bilo.

¹⁸ Podrobnejša analiza razkrije, da tudi pri teh izsledkih prihaja do določenih odstopanj med podatki SJM in WVS za leto 1992. Čeprav je korelacijski koeficient enak, pa analiza možnih odgovorov pokaže, da je v okviru WVS kategorija 1 označevala najnižji dohodek, v okviru SJM pa najvišjega, kar bi ob preverjeno enaki obliki mere SWB pomenilo, da so leta 1992 v Sloveniji bolj zadovoljni živeli v gospodinjstvih z nižjim dohodkom.

¹⁹ Podobnih izjem sicer ni malo, vendar se zdi kljub izjemam upravičeno zagovarjati domnevo, da so državljani držav z višjim BDP-jem v povprečju vendarle bolj zadovoljni kot pa državljani ekonomsko manj razvitih držav.

nega vpliva družbeno-kulturnih dejavnikov je torej mogoče sklepati na veljavnost Inglehartove (1997) ideje, ki pravi, da obstaja prag, nad katerim preneha obstajati jasno razmerje med ekonomskim razvojem in zadovoljstvom oziroma na veljavnost ideje, da se ljudje, ki imajo zadovoljene materialne potrebe, nanje ne osredotočajo več v enaki meri (temveč se usmerjajo v druge vrste potreb, ki jih denar več ne more (ne)posredno zadovoljiti). Ali drugače: zdi se, da je denar za zadovoljstvo najbolj pomemben takrat, ko gre za določeno vrsto absolutnega pomanjkanja, na kar kažejo tudi rezultati pričujoče raziskave. Ta je pokazala, da koeficient korelacije med povprečno stopnjo zadovoljstva in BDP *per capita* slabi z ekonomskim razvojem; da je raven povezanosti med individualnim zadovoljstvom ter tako merjenim materialnim stanjem posameznika manjša v ekonomsko bolj razvitih državah. Natančneje, izmed šestnajstih držav z najvišjim koeficientom korelacije med zadovoljstvom in gmotnim položajem posameznika jih ima kar štirinajst BDP *per capita* manjši od 10.000 USD.

Da na povezavo med SWB in materialnim stanjem na individualni ravni vpliva raven gospodarske razvitosti, je mogoče sklepati tudi na primeru Slovenije, čeprav dokončen sklep zaradi prikazanih odstopanj ob uporabi različnih mer ne more biti dokončen. Sicer rezultati zadovoljstva posttranzicijskih držav implicirajo, da je bila tranzicija leta 1999 še v polnem teku, z njo pa tudi spremljajoča negotovost, družbene spremembe in nestabilnost, ki so puščale posledice na zadovoljstvu prebivalcev. Ob tem je, sodeč po rezultatih, upravičeno sklepati, da je bil v Sloveniji ta prehod bolj mehak. Pokazalo se namreč je, da ima Slovenija izmed vseh posttranzicijskih držav najvišji BDP *per capita* in HDI ter najvišjo stopnjo zadovoljstva. Natančneje, po ekonomskih kazalnikih in HDI je primerljiva z Grčijo, vendar je povprečna stopnja zadovoljstva v Sloveniji 7,23, Grčiji pa le 6,67.

Ena izmed možnih razlag je, da je zadovoljstvo pogosto odvisno od primerjave z drugimi, vendar je pomembno poudariti, da se ljudje primerjamo s sebi podobnimi. Grki so se leta 1999 kot člani EU najverjetneje primerjali z ostalimi članicami EU, ki imajo bistveno višji BDP. Raziskave namreč ugotavljajo, »da relativen standard, torej primerjava z drugimi, včasih mnogo bolj vpliva na posameznikovo zadovoljstvo kot pa absoluten standard« (Futrelle, 2006: 127–128). Ko so bili ljudje v eni izmed raziskav vprašani, ali bi raje imeli dohodek 75.000 USD v državi, kjer je povprečen dohodek 37.500 USD, ali pa 100.000 USD v državi, kjer je povprečje 150.000 USD, je večina anketirancev izbrala prvo možnost (Layard, 2005: 41–42; cit. po Lee, 2006: 389). Ob tem velja še dodati, da se pod spremenjenimi pogoji spremeni tudi zaznava ljudi. Ljudje več ne zaznajo nekaterih dražljajev v enaki meri, kot so jih pred tem – bodisi negativnih (neprijeten zvok, ostra svetloba) bodisi pozitivnih (pogled na lepo umetniško sliko, vonj svežega zraka ali višji dohodek) (ibid.: 391).

Nadalje, rezultati primerjalne analize so pokazali, da ima Slovenija v okviru skupine posttranzicijskih držav enega izmed najnižjih koeficientov korelacije med zadovoljstvom in ekonomskim položajem posameznika ($r = 0,19$). Ob Češki, ki ima enak koeficient, ima manjšega le Romunija ($r = 0,12$). Glede na to da imajo manj razvite države sicer v povprečju višje koeficiente, gre za anomalijo, ki se ponovi tudi drugje. Natančneje, izmed petih držav z najnižjim koeficientom imajo kar štiri države BDP < 10.000 USD, dve izmed slednjih pa imata BDP manjši od 1.500 USD. Iz tega je mogoče sklepati na vpliv drugih dejavnikov, obravnava katerih bi preseгла namen pričujočega dela.

V celoti rezultati pokažejo, da smo Slovenci v primerjavi z ostalimi posttranzicijskimi družbami bolj zadovoljni, da pa smo še vedno manj zadovoljni od prebivalcev Zahodne Evrope, kjer prednjačijo Danci ($M = 8,24$). V tem okviru obstaja možnost nadaljnega dviga zadovoljstva v Sloveniji, čeprav obstaja tudi možnost za drugačen scenarij. Kot nakazano, je temeljna človekova lastnost tudi primerjanje z drugimi, in tako je možno, da je bila visoka stopnja zadovoljstva v Sloveniji v letu 1999 deloma posledica dejstva, da takrat še ni minilo niti desetletje, odkar je Slovenija pripadala drugačnemu družbeno-političnemu okviru in da so Slovenci izražali stopnjo svojega zadovoljstva primerjalno, pri čemer je ta primerjava vključevala predvsem ostale posttranzicijske družbe. Z opustitvijo socialistične preteklosti pa je Slovenija vstopila v vseobsežen proces integracije v nadnacionalne povezave, kar bi lahko vplivalo tudi na izbor referenčne skupine. Tako bi primerjava Slovenije z ostalimi deželami Zahodne Evrope lahko Slovincem zmanjšala zadovoljstvo, oziroma omejila trend naraščanja – scenarij, ki ga sicer podpirajo rezultati iz leta 2005.

Možno je tudi, da je Slovenija že preseгла prag, ki ga omenja Inglehart (1997). O slednjem je mogoče sklepati na podlagi raziskave Politbarometer (CJMMK, 2008), ki kaže, da delež (ne)zadovoljnih z materialnimi razmerami v Sloveniji kljub realni neprekinjeni gospodarski že od leta 2001 niha med 55 in 60 odstotki (zadovoljni) oziroma okoli 40 odstotkov (nezadovoljni).

Na koncu je še treba spomniti, da ugotavljanje korelacije še ne pomeni vzročnosti in je tako možno izhajati iz vsaj dveh različnih si predpostavk, ki jih na tem mestu sicer ne bomo podrobneje raziskovali, je pa vendarle o njih v luči prihodnjih raziskav potrebno reči nekaj besed.

Prvič, čeprav je v izhodišču domneva, da nacionalno bogastvo in razvitost (pokazatelja BDP in HDI) sama oz. neposredno vplivata na SWB, je mogoče tudi obratno: da višja stopnja zadovoljstva povzroči večjo produktivnost prebivalstva in s tem večji BDP. Slednje je tudi v izhodišču Dienerjeve (1999) domneve o družbeno pozitivnih vplivih visokih ravni zadovoljstva.

Drugič, mogoče je, da obstaja določeni zunanji dejavnik, ki zviša tako BDP kot tudi zadovoljstvo, oziroma da gre pri povezavi med BDP-jem in zadovoljstvom za zgolj navidezno zvezo pod vplivom tretjega dejavnika. Kot

primer možnega tretjega dejavnika omenimo »demokracijo«. Ne gre namreč spregledati, da je SWB najvišji v državah z dolgo demokratično zgodovino. Demokracija pomeni višjo stopnjo svobode in avtonomije pri odločanju, posledično pa takšne vrste modernizacija pomeni tudi pluralizem in relativizem ter izboljšanje objektivnih pogojev življenja. O slednjem pričajo tudi rezultati raziskav. Na nacionalni ravni se je pred tretjim valom demokratizacije v 90. letih korelacija med demokracijo²⁰ in zadovoljstvom gibala med $r = 0,8$ in $r = 0,9$ (Inglehart, 2006). Tako je mogoče sklepati, da demokratična ureditev povzroča visok BDP oz. njegovo rast ter s tem zvišanje zadovoljstva. Inglehart tukaj ne misli le demokracije kot oblike politične vladavine, temveč se sklicuje predvsem na široko možnost izbire, ki jo ima posameznik v demokratičnih družbah na različnih področjih družbenega življenja ter še posebej na »človekov razvoj«, ki po Welzelu, Inglehartu in Klingemannu (2003) vključuje družbenoekonomski razvoj, naraščajoče emancipacijske vrednote ter institucionalizacijo svobode (demokracija).

LITERATURA

- Adeyi, Olusoji, Chellaraj, Gnanaraj, Goldstein, Ellen., Preker, Alexander, S., in Ringgold, Dena (1997): Health status during the transition in Central and Eastern Europe: development in reverse? *Health Policy and Planning*, Vol 12: 132–145.
- Andrews, Frank, M., Robinson, John, P. (1991): Measures of Subjective Well-Being. V Robinson, John, P., Shaver, Phillip, R., Wrightsman, Lawrence, S. (Ur.), (1991). *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. San Diego: Academic Press.
- Argyle, Michael. (1999): Causes and correlates of happiness. V D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwartz (Ur.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 353–375). New York: Russell Sage Foundation.
- Ash, Garton, T. 1990: *We the People*. Cambridge: Granta.
- Biswas-Diener, Robert, Vitters, Joar, Diener, Ed. (2005): Most people are pretty happy, but there is cultural variation: the Inughuit, the Amish, and the Masai. *Journal of Happiness Study*. 6: 205–226.
- Bostic, Terence, J., Ptacek, J. T. (2001): Personality factors and the short-term variability in subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 2: 355–373.
- Bregar, Lea, Repotočnik, Zdenka, Bavdaž-Kveder, Mojca (2004): Mednarodne in časovne primerjave bruto domačega proizvoda v paritetah kupne moči. Končno poročilo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, Statistični inštitut.
- Chase-Dunn, Christopher, Hall, Thomas, D. (1997): *Rise and Demise. Comparing World-Systems*. Westview Press.

²⁰ V raziskavi je bila neodvisna spremenljivka za merjenje demokracije število let od kar neka država obstaja kot demokracija (glej Inglehart, 2006).

- CJMMK (2008): Politbarometer. Projekt "Javnomnenjske raziskave o odnosu javnosti do aktualnih razmer in dogajanj v Sloveniji". Dostopno na: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/raziskava_pb/pb2_08.pdf (April, 2008).
- Cummins, Robert, A. (2000): Personal Income and Subjective Well-Being: A Review. *Journal of Happiness Study*, 1: 133–226.
- Diener, Ed in Seligman, Martin E.P. (2004): Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(1): 1–31.
- Diener, Ed, Lucas, Richard, E. (2000): Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfilment, culture and evaluation theory. *Journal of Happiness Study*, 1: 41–78.
- Diener, Ed (2006): Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being. *Journal of Happiness Study*, 7: 397–404.
- Easterlin, Richard, A. (1973): Does money buy happiness? *Public Interest*, 1: 3–10.
- Easterlin, Richard, A. (1996): *Growth Triumphant: The twenty-first century in historical perspective*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Futrelle, David (2006): Can money buy happiness? *Money*. 35(8): 127–131.
- Headey, B., Wearing, A. (1989): Personality, life events, and subjective wellbeing: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57: 731–739.
- Human Development Report (2001): United Nation Development Programme. New York: Oxford University Press.
- Human Development Report (2002): United Nation Development Programme. New York: Oxford University Press.
- Human Development Report (2003): United Nation Development Programme. New York: Oxford University Press.
- Human Development Report (2006): United Nation Development Programme. New York: Oxford University Press.
- Inglehart, Ronald, et al. (2004): World Values Survey and European Value Surveys, 1999–2001 [Computer file]. ICPSR version. Ann Arbor, MI: Institute for Social Research [producer], 2002. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor], 2004.
- Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1990): *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Countries*. New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (2000): *Globalization and Postmodern Values*. *Washington Quarterly*, 23(1): 215–228.
- Inglehart, Ronald (2006): *Democracy and Happiness: What Causes What?* Paper presented at a conference on human happiness at Notre Dame University. Michigan: University of Michigan Press.
- Inglehart, Ronald, et al. (2000): *World Values Surveys and European Values Surveys, 1981–1984, 1990–1993, and 1995–1997* [Computer file]. Institute for Social Re-

- search [producer], Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributor], Ann Arbor, MI.
- Kim-Prieto, Chu, Diener, Ed, Tamir, Maya, Scollon, Christies, Diener, Marissa (2005): Integrating the diverse definitions of happiness: A time-sequential framework of subjective Well-being. *Journal of Happiness Study*, 6: 261–300.
- La Barbera, Priscilla, A., Gürhan, Zeynep (1997): The Role of Materialism, Religiosity, and Demographics in Subjective Well-Being, *Psychology and Marketing*, 14 (1): 71–97.
- Lane, Robert, E. (1993): Does money buy happiness? *The Public Interest*. 113: 56–65.
- Layard, Richard (2005): *Happiness: Lessons from a New Science*. New York: Penguin.
- Lee, Dwight, R. (2006): Who Says Money Cannot Buy Happiness? *The Independent Review*, 3: 385–400.
- Leigh, Andrew, Wolfers, Justin (2006): Happiness and the Human Development Index: Australia Is not a Paradox. *The Australian Economic Review*, 39(2): 176–184.
- Li, Lingjiang; Young, Derson; Wei, Hao; Zhang, Yalin; Zheng, Yanping; Xiao, Shuiyuan; Wang, Xiaoping; Chen, Xiangyi (1998): The relationship between objective life status and subjective life satisfaction with quality of life. *Behavioral Medicine*, 23: 149–160.
- Lima, Maria-Luisa, Novo, Rosa (2006): So far so good? Subjective and social well-being in Portugal and Europe. *Portugal Journal of Social Science*, 5(1): 5–33.
- Lynn, Michael, Steel, Piers (2006): National differences in subjective well-being: The interactive effects of extraversion and neuroticism. *Journal of Happiness Study*, 7: 155–165.
- Manning, Nick (2004): Diversity and change in pre-accession Central and Eastern Europe since 1989. *Journal of European Social Policy*, 14(3): 211–232.
- Marshall, Gordon (Ur.) (1998): *Dictionary of sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Marx, Karl (1848/1978): *Manifesto of the Communist Party*. The Marx-Engels Reader. New York: W.W. Norton.
- Maslow, Abraham, H. (1943): A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50: 370–396.
- Maslow, Abraham, H. (1954): *Motivation and personality*. New York: Harper.
- Mastekaasa, Arne (1983): Post-Materialist Values and Subjective Satisfaction: Testing Ronald Inglehart's Hypotheses. *Acta Sociologica*, 26(2): 141–159.
- Myers, David, G., Diener, Ed (1995): Who is happy? *Psychological Science*, 6(1): 10–19.
- Myers, David, G., Diener, Ed (1997): The Science of happiness. *Science Pursues Happiness: Special Report. Futurist*, 31(5): 1–7.
- Ng, Yew-Kwang (1980): Money and happiness: First lesson in Eduaimonology? *Kyklos*, 33(1): 161–163.
- Ott, Jan (2005): Level and Inequality of Happiness in Nations: Does a greater happiness of a greater number imply greater inequality in happiness? *Journal of Happiness Study*. 6: 397–420.

- Pavot, William, Diener, Ed, Colvin, Randall, C., Sandvik, Ed (1991): Further validation of Satisfaction with Life Scale: Evidence for the cross-method convergence of well-being measures. *Journal of Personality Assessment*, 57(1): 149–161.
- Peck, Don, Douthat, Ross (2003): Does money buy happiness? *The Atlantic Monthly*, 291(1): 42–43.
- Róna-Tas, Ákos (1996): Post-Communist Transition and the Absent Middle Class in East-Central Europe. V Victoria Bonnell (ur.), *Identities in Transition: Eastern Europe and Russia After the Collapse of Communism*. Berkeley: University of California Press.
- Sandvik, Ed, Diener, Ed, Seidlitz, Larry (1993): Subjective Well-Being. The Convergence and Stability of Self-Report and Non-Self-Report Measures. *Journal of Personality*, 61(3): 317–342.
- Schimmack, Ulrich, Diener, Ed, Oishi, Shigehiro (2002): Life satisfaction is a momentary judgment and a stable Personality Characteristic: The Use of Chronically Accessible and Stable Sources. *Journal of Personality*, 70(3): 345–384.
- Silver, Morris (1980): Money and Happiness?: Towards Eudaimonology. *Kyklos*, 33(1): 157–160.
- Suhail, Kausar, Chaudhry, Haroon-Rashid (2004): Predictors of Subjective Well-Being in an Eastern Muslim Culture. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(3): 359–376.
- Sztompka, Piotr (1994): *The Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Tilly, Charles (2005): *Evropske revolucije 1492–1992*. Ljubljana: Založba *cf..
- Toš, Niko et al. (2000a): Slovensko javno mnenje 1992/1: Mednarodna raziskava vrednot [datoteka kodirne knjige]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 2000.
- Toš, Niko et al. (2000b): Slovensko javno mnenje 1995/2: Mednarodna raziskava vrednot [datoteka kodirne knjige]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], 2000.
- Toš, Niko et al. (2000c): Slovensko javno mnenje 1999/3: Evropska raziskava vrednot [datoteka kodirne knjige], 1999. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava, distribucija], 2000.
- Toš, Niko et al. (2008): Slovensko javno mnenje 2005/3 + 4: Svetovna raziskava vrednot; Stališča o reformah [datoteka kodirne knjige]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [izdelava in distribucija], januar 2008.
- Turnock, David (1997): *The East European Economy in Context*. London: Routledge.
- Veenhoven, Ruut (1993): *Happiness in nations*. Rotterdam: Risbo.
- Veenhoven, Ruut (2001): Are the Russians as Unhappy as They Say They Are? Comparability of Self-report Across Nations. *Journal of Happiness Study*, 2: 111–136.
- Veenhoven, Ruut (2005): Return of Inequality in Modern Society? Test by Dispersion of Life-Satisfaction Across Time and Nations. *Journal of Happiness Study*, 6: 457–487.

- Vemuri, Amanda, W., Costanza, Robert (2006): The role of human, social, built, and natural capital in explaining life satisfaction at the country level: Toward a National Well-Being Index (NWI). *Ecological Economics*, 58: 119- 133.
- Wallerstein, Immanuel (1998): *Utopistike*. Dediščina Sociologije. Ljubljana: Založba cf.
- Welsch, Heinz (2003): Freedom and Rationality as Predictors of Cross-national Happiness patterns: The Role of Income As a Mediating Variable. *Journal of Happiness Study*, 4: 295-321.
- Welzel, Christian, Inglehart, Ronald, Klingemann, Hans-Dieter (2003): The theory of human development: A cross.cultural analysis. V *European Journal of Political Research*, 42: 341-379.